

**Галина Кузьменко,
старший викладач КМПУ ім. Б. Грінченка (м. Київ)**

РОСЛИННІ МОТИВИ В ДЕКОРАТИВНІЙ КОМПОЗИЦІЇ (урок у 5-му класі)

ТЕМА. Стилізація і декоративна переробка рослинних форм.

ТИП УРОКУ. Комбінований урок засвоєння нових знань, формування умінь і творче застосування їх на практиці.

МЕТА. Навчальна.

- Поглибити знання про декоративно-ужиткове мистецтво.
- Закріпити в учнів значення понять: “візерунок”, “декор”, “орнамент”, ознайомити з новими термінами: ”стилізація”, “симетрія”.
- Формувати вміння перетворювати природні рослинні форми в стилізовані декоративні зображення.

Розвиваюча.

- Вдосконалювати відчуття композиційної цілісності, вміння планувати малюнок на площині аркуша.
- Розвивати емоційну чутливість, спостережливість, вміння виявляти особливості форми різних рослин, образне мислення, уяву, почуття колірної гармонії.

Виховна.

- Виховати інтерес до пізнання декоративно-ужиткового мистецтва, повагу до праці народних майстрів, дбайливе ставлення до навколишнього світу, творчу ініціативу учнів.

ОБЛАДНАННЯ.

- Зразки виробів майстрів декоративно-ужиткового мистецтва, книжкової графіки, фотографії частин архітектурних споруд, на яких представлені візерунки й орнаменти, складені зі стилізованих рослинних форм;
- “Живі” рослини, фотографії та репродукції картин із реалістичним і стилізованим зображенням квітів та рослин: Ф.Панко панно „Хата моя, біла хата”, бандура з розписом „Зозуля на калині”, скринька „Калина”; М.Тимченко „Господиня”; І.Шостак „Батьківський дім”.
- Плакати зі стилізованим зображенням рослин, а також складеними з них візерунками.
- Зразки дитячих робіт.

МАТЕРІАЛИ:

аркуш білого паперу (формат А-4); пензлі: широкий і тонкий; гуашеві фарби; простий олівець; гумка; посуд для води; палітра; ганчірка; патишок.

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄ ВЧИТЕЛЬ НА УРОЦІ :

організація сприймання; бесіда; розповідь-пояснення; ілюстрація наочності; порівняльний аналіз; спостереження; стимулювання творчої діяльності учнів; методи контролю.

ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ:

- пізнавальна (сприймання та засвоєння нових знань);
- художньо-практична (формування нових вмінь і творче застосування їх на практиці).

ХІД УРОКУ

I ОРГАНІЗАЦІЙНА ЧАСТИНА.

II АКТИВІЗАЦІЯ УВАГИ ТА ЧУТТЄВОГО ДОСВІДУ УЧНІВ (бесіда).

З давніх часів людина прагнула до краси. Ще в найранішу пору свого розвитку вона зображувала на стінах печери, що правила їй за житло, на керамічних чи дерев'яних виробах, необхідних у побуті, на одязі, зброї та інших речах вжитку нескладні зображення та візерунки. Як ви вважаєте, яке зображення можна назвати візерунком?

*(Відповідь учнів: **візерунком** називається малюнок, який має довільну композицію, що утворюється шляхом поєднання різних ліній, крапок, кольорів для створення декоративного ефекту).*

Спочатку то були нехитрі візерунки, складені завдяки чергуванню хвилястих і ламаних ліній, крапок, різних схематичних зображень, що були виконані шляхом розпису різноманітними природними пігментами (кольоровими глинами, сажею, які розтирали з тваринним жиром), вдавлення по сирому матеріалу (глині), або способом видряпування (на камені).

Пізніше мистецтво виконувати узор, використовуючи різноманітні матеріали досягло високого рівня в багатьох народів світу. Вишукані, витончені візерунки складали зі шматочків різнобарвних твердих матеріалів (смальти, скла, природного кольорового каміння чи різних порід дерев), шляхом різьблення (на металі й камені, на дереві й кістці), використовуючи різні техніки розпису фарбами або різноманітні матеріали й техніки вишивання (нитками, бісером, дорогоцінним камінням).

Кожна епоха і кожний народ вносили в декоративну творчість нові елементи, тому візерунки кожної епохи й кожної нації мали свої неповторні особливості, завдяки яким можна безпомилково визначити і час, і країну, де була створена та чи інша річ.

І в наші часи вміння прикрашати візерунками житло й речі побуту широко застосовується в різних галузях сучасного життя. Подивіться на ілюстративний матеріал, він допоможе вам визначити ці галузі і назвати речі, які прикрашають наш побут.

- **В промисловості** візерунками прикрашають...
(Учні: тканини, шпалери, килими, меблі, посуд, одяг тощо).
- Візерунки зустрічаються в **оформленні книжок і журналів**.
(Учні: орнаментовані прикраси на сторінках, заставки, кінцівки).
- Чи зустрічаємось ми з візерунками **в архітектурі**?

(Учні: так, це розписи чи мозаїчні зображення, вітражі чи скульптурні декоративні мотиви, якими прикрашають вікна, колони, стелі або стіни храмів, меморіально-тріумфальних чи громадських споруд).

Отже майже все, що оточує нас у житті має декоративне оформлення в тій чи іншій формі. Що означають слова “декор” і “декоративний”?

(Відповіді учнів: слово “декор” перекладається як прикраса, звідси “декоративний” вказує на те, що ці речі є прикрасою, оздобленням чогось).

III ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, ЗАВДАНЬ УРОКУ Й МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ.

Люди прикрашають вироби найрізноманітнішими візерунками, бо вони роблять речі красивими, приємнішими на вигляд і навіть зручнішими в користуванні. Сьогодні на уроці ви поглибите свої знання у галузі декоративно-ужиткового мистецтва, ознайомитеся з новими термінами і поняттями, навчитесь перетворювати природні рослинні форми у стилізовані декоративні зображення.

Отже тема нашого уроку: “Рослинні мотиви в декоративній композиції. Стилзація і декоративна переробка рослинних форм”.

IV РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ.

1. ВИКЛАДАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ (розповідь-пояснення).

На відміну від творів образотворчого мистецтва (живопису, скульптури та графіки) твори декоративно-прикладного (ужиткового) мистецтва мають бути не просто красиві й викликати в людини естетичні, моральні переживання, - крім цього вони повинні бути корисними й необхідними у побуті. Перетворююча діяльність ужиткового мистецтва надзвичайно широка. Як ми вже визначили, вона охоплює найрізноманітніші предмети і матеріали.

Одним з основних елементів декоративно-ужиткового мистецтва з найдавніших часів є орнамент. Це слово походить від латинського *ornare* – прикрашаю, “*ornamentum*” – прикраса. Отже **орнамент** – це художня прикраса, вигаданий візерунок, що складається з красивих форм, привабливих кольорів і побудований на ритмічному чергуванні різних елементів.

Зміст і характер візерунка, що лежить в основі орнаменту, який прикрашає необхідну у побуті річ, залежить від її форми, специфіки матеріалу, з якого її виготовили і конкретного призначення цієї речі.

2. СЛОВНИКОВА РОБОТА.

Ця підпорядкованість, тісний зв'язок з предметом передбачає **стилзацію** – творчу переробку форм реального світу з художнім узагальненням зображуваних предметів за допомогою спрощення малюнка і форми, об'ємних і кольорових співвідносин. Тобто натуральні природні форми: квіти, будь які рослини, дерева, тварини перероблюються і спрощуються, а їхній колір перетворюється так, як підказує творча фантазія та художній смак виконавця. Тому кольорова гама в стилізованих зображеннях умовна й обмежена, кольори добираються за певним

сполученням, приємним для очей, але без будь-яких відтінків чи тональних переходів. Стилізовані зображення відрізняються площинністю, адже художник не ставить за мету передати матеріальність та об'ємність натури, гру світлотіні, а також велику кількість дрібних деталей. Його завдання – викликати радісний настрій виразним, лаконічним малюнком, добором яскравих, насичених, соковитих кольорів.

Одним із головних засобів гармонізації форми є **симетрія** – розмірена, спокійна рівновага елементів композиції; розміщення частин цілого у просторі, відносно середньої лінії (чи центра), коли одна половина зображення є ніби дзеркальним відображенням іншої. Слово “симетрія” у перекладі з грецької означає “гармонія”.

3. ПЕРЕГЛЯД І ОБГОВОРЕННЯ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Подивіться уважно на ці малюнки, зразки народного декоративного мистецтва.

- Визначте й поясніть свою думку, на яких з них рослини зображені реалістично, у їх природному вигляді?

- Чи можна сказати, що ці рослини зображені симетрично відносно середньої лінії або центра?

- А на яких малюнках, на вашу думку, зображені стилізовані рослини? Чи можете ви їх назвати?

- Які квіти та ягоди зображено на картині Ф.Панко „Хата моя, біла хата”?

- Доведіть свою думку, чому ви вважаєте, що тут намальовано саме стилізовані рослини?

(Відповіді учнів: рослини зображені узагальнено, площинно, без передавання світлотіні й тональних переходів. Форми рослин на малюнках відрізняються чіткістю зображення, суворою симетричністю й відсутністю дрібних деталей. Кольори занадто яскраві, колірні сполучення не відповідають забарвленню цих рослин у природі).

- Як ви вважаєте, чому для складання орнаментів необхідно стилізувати природні форми?

Спробуємо розібратися разом, чому при створенні орнаменту стилізація необхідна.

Уявіть завдання: художник вирішив розписати глечик, який має певні пропорції, пластику, образ. Перш за все він має підкреслити саме ці якості. Візерунок не повинен бути об'ємо-просторовим, матеріальним, з великою кількістю дрібних деталей. Форма глечика і візерунок на його поверхні повинні злитися в єдиний естетичний образ.

Як же створюється такий орнамент? Основне джерело – навколишній світ і найбагатша скарбниця народного декоративного мистецтва. Звідси митець черпає натхнення і нескінченне розмаїття мотивів. З найдавніших часів найбільш улюбленими є рослинні мотиви. Адже саме у світі рослин зустрічається величезна різноманітність форм, ритмів, кольорів.

Ступінь узагальнення залежить від задуму митця, який, за бажанням, може зберегти схожість з натурою. Приклад тому – розпис жостовських таць, петриківських дерев'яних тарелей, шкатулок, скринь... Хоча іноді художник настільки майстерно трансформує природні форми, що глядач і не здогадується яка квітка була першоджерелом для створення орнаменту.

(Вчитель звертає увагу учнів на ілюстративний матеріал, вказує на певну подібність стилізованих зображень до натуральних рослинних форм, але разом з тим підкреслює усі їх характерні відмінності, що полягають в спрощенні, узагальненості й декоративності як форми, так і кольорової гами).

- Подивіться на ці соковиті, яскраві жостівські розписи тарелей. Які ягоди можна легко розпізнати у зображених гронах?

- *(Учні: горобини).*

- Нескладно розпізнати й ніжні польові незабудки. А чи можна впізнати у цій пишній квітці півонію?

- *(Відповіді учнів)*

- Яка рослина є основою розписів українського народного майстра Федора Панко? *(вчитель звертає увагу учнів на роботи майстра).*

- *(Калина).*

- Дійсно, її складно розпізнати, але зображуючи її грона й листя, художник малює їх площинно, усвідомлено спрощує, узагальнює їхні форми, умовно використовує кольорові сполучення.

На відміну від цих розписів, М.Тимченко у своїй сюжетній картині „Господиня”, намагаючись передати радість, щастя, добробут, які панують у цій родині, надзвичайно творчо стилізувала та прикрасила декором не тільки усі рослини, дерева, а навіть корову – годувальницю, улюбленицю усієї сім'ї. А яке чудове, фантастичне дерево на першому плані цієї картини! Ви можете визначити його назву?

- *(Відповіді учнів).*

- Звичайно ні, так само, як неможливо визначити назви чарівних квітів, які зображено на картині І.Шостака „Батьківський дім”. Але скільки сонця, радості, скільки любові випромінюють і дарують нам ці твори, які „співають”, немовби завзята народна пісня, що лунає у серці кожної людини!

4. ПОСТАНОВКА І ПОЯСНЕННЯ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ТВОРЧОЇ РОБОТИ.

Сьогодні ви дізналися, що починаючи роботу над створенням будь якої декоративної орнаментальної композиції необхідно, перш за все, реальні природні форми, які стануть її основою, стилізувати. Це і буде завданням вашої самостійної практичної роботи: творча переробка природних рослинних форм у стилізоване декоративне зображення.

З чого почати роботу? Подивіться на розмаїття рослинних форм, які прикрашають сьогодні наш клас: квіти, листя, різноманітні трави, грона ягід... Оберіть рослину чи квітку, яка буде основним мотивом вашої декоративної композиції.

Цю рослину слід уважно розглянути, відзначити її характерні особливості, зрозуміти пластику. Разом з тим не зосереджуйте свою увагу на несуттєвих

подробицях і деталях. Малюнок має бути лаконічним, образним, а лінія – сміливою і пластичною.

У процесі стилізації вам допоможуть уява, фантазія, здібність імпровізувати, і, крім цього, почуття стилю, адже кожна рослина в природі має свій неповторний стиль. Припустимо, ви обрали тендітну, витончену квітку. Створюючи стилізацію, підкресліть саме ці якості. Інші елементи, наприклад, важкі, великі форми не повинні зруйнувати цей ніжний, легкий, граціозний світ, єдиний гармонійний стиль композиції. Тому легше створювати композицію з елементів рослини одного виду. Для цього з квітки, яка буде основним мотивом вашої декоративної композиції, зробіть кілька начерків, кожного наступного разу намагаючись все більше узагальнити зображення, мінімальними засобами досягти максимальної виразності малюнка. З кількох начерків оберіть найбільш цікавий і починайте імпровізацію на тему даного мотива. Щоб запобігти монотонності, одноманітності зображення намалюйте візерунок за уявою в різних варіантах, пошукайте варіації, усілякі ракурси й розміри. Така імпровізація необхідна для створення композиції, елементи якої приведені в єдину злагоджену систему.

Але один мотив не завжди дає можливість заповнити собою весь відведений для нього простір. Тому у процесі компоновки заповнюйте його елементами, за характером малюнка подібними до основного мотива, але ще більш спрощеними й узагальненими.

Не забувайте також про умовне й обмежене використання кольорів,- вони теж повинні підпорядковуватися загальному характеру й задуму композиції.

Тепер спробуйте виявити усю свою спостережливість, фантазію, творче натхнення у самостійній творчій роботі, завдання якої - перетворення природних рослинних форм у стилізований декоративний візерунок, який на наступному уроці може бути основою декоративної орнаментальної композиції.

IV САМОСТІЙНА ПРАКТИЧНА РОБОТА УЧНІВ.

V СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА КОРЕКЦІЯ НАБУТИХ ЗНАНЬ.

- Що означає поняття “стилізація”?
- Як використовується колір у стилізованих зображеннях?
- Че передають стилізовані зображення матеріальність предмета та його об’ємність?
- Що у перекладі з грецької означає слово “симетрія”?
- Чому симетрію називають засобом гармонізації форми?
- Як розміщені частини цілого, відносно середньої лінії, у симетричному зображенні?
- Який настрій викликають у вас твори народних майстрів?

VI ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ:

1. Оцінка діяльності учнів під час уроку.
2. Показ і кратке обговорення кращих учнівських робіт.
3. Визначення завдання по підготовці до наступного уроку: створити невеличку казочку або віршик про свою улюблену квітку.

4. Проголошення уроку завершеним.
5. Прибирання робочих місць.